

УДК 342.7

В.О. ЛАГУТА, Національний університет
«Юридична академія ім. Ярослава Мудрого»

КРИТЕРІЙ ВИЗНАЧЕННЯ РОЗУМНИХ СТРОКІВ

Ключові слова: розумні строки, Європейський Суд з прав людини, критерії розумних строків, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод

Вступ України до Ради Європи став суттєвим кроком нашої держави в процесі європейської інтеграції. Це викликало необхідність в адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів. Важливою подією на цьому шляху стала ратифікація Україною Конвенції про захист прав і основних свобод [1]. Це стало причиною включення до національного законодавства категорій, які раніше не використовувалися і є досить новими.

Серед них новелою є поняття «розумний строк». У ст.157 ЦПК України зазначається, що: суд розглядає справи протягом розумного строку, але не більше двох місяців з дня відкриття провадження у справі, а справи про поновлення на роботі, про стягнення аліментів – одного місяця. У ст.302 ЦПК України також використовується зазначене поняття: справа має бути призначена до розгляду у розумний строк, але не більше семи днів після закінчення дій підготовки справи до розгляду. Але який строк необхідно вважати «розумним», діючим ЦПК України не закріплено.

Проблема дотримання розумних строків є проблемою не лише нашої держави, але й багатьох інших. Порушення ст.6 Конвенції державами-сторонами становить 43,99 % від загальної кількості порушень [2].

Дослідженням питань процесуальних строків займалися Н.Ю. Сакара, О.В. Рожнов, В.П. Паліюк, В.І. Тертишников, О.В. Андрійчук, О.О. Штефан, К.С. Юдельсон, О.В. Ісаєва, разом із тим, проблема дотримання розу-

мних строків розгляду судової справи залишається поза увагою. Тому метою статті є аналіз національного законодавства та його відповідність міжнародним стандартам, вирішення питання про розумність строків розгляду цивільної справи за допомогою критеріїв, вироблених практикою Європейського суду з прав людини. Її новизна полягає у комплексному історико-правовому аналізі рішень Європейського Суду з прав людини, винесених проти України з констатованим порушенням розумних строків розгляду цивільних справ.

Відповідно до ст.9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства. На підставі Закону України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав та основних свобод людини 1950 р., Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції» від 17.07.1997 р. наша держава визнає юрисдикцію Суду в усіх питаннях, що стосуються тлумачення і застосування Конвенції.

Тобто, національні суди при розгляді справ використовують Конвенцію та рішення Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) як джерело права [3, с.31].

З аналізу практики ЄСПЛ щодо тлумачення положення «розумний строк» вбачається, що строк, який можна визначити розумним, не може бути однаковим для всіх справ і було би неприродно встановлювати один строк у конкретному цифровому виразі для усіх випадків. Таким чином, у кожній справі виникає проблема оцінки розумності строку, яка залежить від певних критеріїв, вироблених практикою ЄСПЛ: складність справи, поведінка заявника, поведінка державних органів, значущість питання для заявника.

Першим критерієм є складність справи. Вона може бути пов'язана як з питаннями факту, так і з правовими аспектами: характером фактів, які необхідно встановити; кількістю питань, що розглядаються в межах однієї

справи; віддаленістю з точки зору простору та часу, між подіями та фактами, що розглядаються та процесом судочинства; кількістю свідків та інших аналогічних проблем, пов'язаних зі збором показань свідків, міжнародними факторами; приєднанням справи до інших справ, а також вступ у процес нових осіб [4, с.173]. Справа може ускладнюватись предметом доказування, кількістю доказів, наданих сторонами. Так, у справі «Науменко проти України» [5] уряд вважав, що справа була складною через відсутність у судів необхідних документарних свідчень для того, щоб встановити факт перебування заявниці у Чорнобильській зоні відчуження. ЄСПЛ констатував порушення ст.6 Конвенції і зауважив, навіть припускаючи, що справа якоюсь мірою була ускладнена необхідністю вирішення деяких фактичних та документарних питань, загальний строк тривалості провадження не може бути обґрунтований лише складністю справи.

В деяких випадках складність справи може виправдовувати надмірну тривалість розгляду. Так, у справі «Хосце проти Нідерландів» 1998 р. Суд вирішив, що тривалість у 8,5 років є розумною у контексті ст.6 Конвенції [6].

Другим критерієм «розумності строку» є поведінка заявника. Суд покладає на заявника тільки обов'язок демонструвати готовність брати участь на всіх етапах розгляду, які безпосередньо його стосуються, утримуватись від використання заходів, що затягують провадження у справі, а також максимально використовувати всі засоби внутрішнього законодавства для пришвидшення процедури слухання. Бувають випадки, коли поведінка заявника є неналежною та сприяє затягуванню справи. Одним із таких прикладів, коли поведінка заявників стала однією з причин тривалого розгляду спору, є рішення у справі «Чірікоста і Віола проти Італії», де 15-річний строк розгляду було визнано виправданим, оскільки самі заявники 17 разів зверталися з проханням про відстрочення процесу і не

заперечували проти 6 перенесень розгляду, здійснених на підставі заяви іншої сторони у справі [7]. В Україні досить поширеними є випадки, коли особи належним чином поінформовані про час та місце судового засідання, не з'являються без поважної причини, не додають витребувані судом документи, тим самим призводять до тривалого розгляду справи.

Поведінка державних органів найчастіше призводить до затягування справи. Відповідно до рішень Європейського суду у справах «Войтенко проти України» (рішення ЄСПЛ від 29.06.2004 р.), «Паскал проти України» (рішення ЄСПЛ від 15.09.2011 р.), «Буров проти України» (рішення ЄСПЛ від 17.03.2011 р.), «Коробов проти України» (рішення ЄСПЛ від 21.07.2012 р.), «Ізетов проти України» (рішення ЄСПЛ від 15.09.2011 р.), «Годоров проти України» (рішення ЄСПЛ від 12.01.2012 р.), «Балицький проти України» (рішення ЄСПЛ від 03.11.2011 р.) [8], саме державні органи несуть відповідальність за порушення ст.6 Конвенції. При цьому причини порушення можуть бути різними. Так, у справі «Войтенко проти України», уряд визнав необхідність виконання рішення, винесеного на користь заявника, але зазначив, що рішення залишалось невиконаним через відсутність бюджетних коштів та законодавчих заходів. Суд допускає, що асигнування на виплату державних боргів може спричинити певні затримки у виконанні рішень з бюджету Уряду. Тим не менше, Суд вирішив, що не передбачивши таких асигнувань протягом трьох років підряд, держава-відповідач не виконала своїх зобов'язань за ст.6 § 1 Конвенції [5]. У справі «Гніцевич проти України» рішення, постановлене на користь заявника, залишалось невиконаним протягом семи років і восьми місяців [5].

Причинами порушення строків судового розгляду може бути порушення строків відкриття провадження, призначення і проведення судового засідання, призначення справи до

розгляду, безпідставні численні відкладення розгляду справи, порушення строків виконання судових рішень, перерви в судових засіданнях у зв'язку із затримкою надання або збирання доказів з боку держави, затримки з вини канцелярії суду або інших адміністративних органів, відстрочки, пов'язані з передачею справ з одного суду до іншого, затримки, пов'язані з доведенням рішень суду до відома сторін, а також з підготовкою та проведенням перегляду справ. У деяких випадках затримки викликані перевантаженням судової системи. Так, у п.18 рішення у справі «Міласі проти Італії» 1987 р. [5] Суд наголосив: «Конвенція наклала на договірні сторони зобов'язання організувати свої правові системи таким чином, щоб дати можливість судам реалізувати ст.6 Конвенції». Іноді затримки, спричинені державними органами, можуть бути виправдані. Так, наприклад, у вищезазначеному рішенні Суд зауважив, що держава не відповідає за затримку розгляду справ у зв'язку з надмірним накопиченням справ у судах, якщо вона оперативно вжила всіх ефективних заходів для виправлення такої ситуації.

Останнім критерієм є значущість питання для заявника, яке перебуває на розгляді суду. Як відмічає Європейський Суд, без зволікань мають розглядатися справи про піклування про дітей, про трудові спори, та справи пов'язані з травматизмом. У справі «Нуутінен проти Фінляндії» ЄСПЛ відзначив, що найважливішим питанням для заявника було не лише його право домогтися скорішого судового підтвердження його біологічного і правового зв'язків з І. Адже ці зв'язки було підтверджено вже в грудні 1994 р., а самому заявникові надано право доступу. Але на той час заявник ще не бачив своєї доньки, якій було майже два роки. Їй було майже сім років, коли подальші провадження врешті-решт закінчилися скасуванням права доступу, а заявник так і не побачив своєї дитини [9]. У справі «Хурава проти України» Суд повторює, що при розгляді трудових спорів вима-

гається особлива сумлінність [5]. Суд відзначає важливість предмету спору для заявника і у справі «Дульський проти України» [5].

Аналізуючи практику Європейського суду з прав людини, варто зробити висновок, що проблеми, які призводять до порушення розумного строку, належать переважно до судової практики [10]:

- 1) невжиття судом заходів для забезпечення присутності учасників судового провадження (свідків, відповідачів, експертів);
- 2) надто тривалі перерви між судовими засіданнями без поважної причини;
- 3) надмірна тривалість судових експертиз та невжиття судом заходів для належного їх здійснення;
- 4) невинуватна тривалість розгляду справ апеляційних та касаційних скарг у судах вищих інстанцій.

Відповідно до ст.13 Конвенції кожен, чий права та свободи порушено, має право на ефективний засіб юридичного захисту в національному органі, навіть якщо таке порушення було вчинене особами, які здійснювали свої офіційні повноваження.

Важливим завданням для України є запровадження надійного механізму захисту права на додержання розумних строків. На цей аспект звертає увагу Європейський Суд, оскільки відсутність зазначених юридичних гарантій становить «велику небезпеку» для верховенства права, коли у межах національних правових систем трапляються «надмірні затримки у здійсненні правосуддя», щодо яких у сторони у провадженні не мають ніяких національних засобів захисту порушеного права [11, с.32].

ЦПК закріплює декілька процедур (попереднє судове засідання, наказне провадження, винесення заочного рішення), які слід оцінити як значний крок на шляху забезпечення розумного строку розгляду справи. Погоджуємось з Н.Ю. Сакарою, яка вважає, що цього недостатньо і пропонує доповнити ЦК України статтею такого змісту: «Шкода спричинена

порушенням права на справедливий судовий розгляд незаконними винними діями або бездіяльністю суддів, відшкодовується державою у повному обсязі» [12, с.68].

На нашу думку, в Україні потрібно розробити закон стосовно порушення розумних строків і порушення права особи на розумний строк розгляду справи, в якому, по-перше, буде надано визначення поняттю «розумний строк», по-друге, передбачено порядок оскарження винних дій судді (суддів), які призвели до затягування справи і, по-третє, забезпечити виконання судового рішення про присудження компенсації за порушення права особи на справедливий судовий розгляд у розумний строк.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про ратифікацію Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 року. Першого протоколу та протоколів № 2, 4, 7 та 11 до Конвенції»: від 17.07.1997 р., № 475-97/ВР // ВВР України. – 1997. – № 40. – Ст. 263.
2. Overview 1959–2012 – ECHR – European Court of Human Rights, June 2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.echr.int>.
3. Комаров В. В. Рішення Європейського суду з прав людини та Конституційного Суду України: проблема конкуренції / В. В. Комаров // Проблеми законності. – 2009. – Вип. 100. – С. 31–41.
4. Сакара Н. Ю. Проблема доступності правосуддя у цивільних справах : монографія / Н. Ю. Сакара. – Х. : Право, 2010. – 256 с.
5. Стаття 6 «Право на справедливий суд». Рішення щодо України, винесені Європейським судом з прав людини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/19618>.
6. Гончаренко О. А. «Розумний строк» розгляду справи у практиці Європейського суду з прав людини / О. А. Гончаренко // Форум права. – 2012. – № 3. – С. 126–131 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2012-3/12goazpl.pdf>.
7. Городовенко В. В. Принципи судової влади : монографія / В. В. Городовенко. – Х. : Право, 2012. – 448 с.
8. Вищий Спеціалізований Суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ. Узагальнення практики застосування судами загальної юрисдикції першої та апеляційної інстанцій при здійсненні судочинства у кримінальних справах статей 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року за 2011 – перше півріччя 2012 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001740-13>.
9. Практика Європейського Суду з прав людини. Рішення. Коментарі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurcourts.in.ua/Article.asp?AIdx=310>.
10. Кочетов В. І. Системні проблеми, пов'язані з порушенням розумного строку судового розгляду справ та виконання рішень суду (за матеріалами рішень Європейського суду з прав людини, винесених щодо України) / В. І. Кочетов // Незалежний суд – гарантія захисту прав, свобод та законних інтересів людини і громадянина : матеріали Всеук. наук.-практ. конф. (м. Чернівці, 30 трав. 2009 р.). – Чернівці : Чернів. нац. ун-т, 2009. – С. 104–110.
11. Шевчук С. В. Захист права на додержання розумних строків судового провадження: європейський досвід та українські реалії / С. В. Шевчук // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 8. – С. 31–36.
12. Сакара Н. Ю. Розумний строк судового розгляду як елемент доступності правосуддя у цивільних справах / Н. Ю. Сакара // Актуальні проблеми правознавства : тези доп. та наук. повідомл. учасників наук. конф. молодих учених та здобувачів: до 200-річчя Національної юридичної академії ім. Я. Мудрого. –

Х. : Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава | Мудрого, 2004. – С. 66–68.

Лагута В. О. Критерії визначення розумних строків / В. О. Лагута // Форум права. – 2013. – № 3. – С. 328–332 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2013_3_55.pdf

Проаналізовано практику Європейського Суду з прав людини у справах, що призводять до порушення ст.6 Конвенції з захисту прав та основоположних свобод, а саме порушення розумних строків розгляду цивільних справ, за допомогою критеріїв вироблених практикою, визначає причини затягування справ з боку нашої держави та пропонує способи забезпечення розумних строків розгляду цивільної справи.

Лагута В.А. Критерии определения разумных сроков

Проанализирована практика Европейского Суда по правам человека по делам, которые приводят к нарушению ст.6 Конвенции по защите прав и основных свобод, а именно нарушение разумных сроков рассмотрения гражданских дел, с помощью критериев выработанных практикой, определяет причины затягивания дел со стороны нашего государства и предлагает способы обеспечения разумных сроков рассмотрения гражданского дела.

Laguta V.O. Criteria for Determining Reasonable Terms

The analysis of the European Court of Human Rights in cases that lead to a breach of Clause 6 of the Convention on the Protection of Rights and Freedoms basic, namely breach reasonable period of civil proceedings, by criteria produced practice, identifies the causes of the delay affairs of our country and proposes ways to ensure reasonable time civil case.

Форум права Форум